

Zapor: za koga in zakaj?

Zaporniki so ljudje kot ti in jaz. Razlikujemo pa se po življenjski zgodbi. Ne vem, v kakšnih razmerah ste vi odraščali, ampak izhajam iz tega, da nas je večina odraščala v dokaj »normalnih« družinah. V glavnem ima večina ljudi neizrazito otroštvo in mladost. Mnogi od nas smo bili v šoli boljši od drugih in končno smo si uredili poklic, nekateri družino, stalni dohodek in morda celo lastno hišico. O vsem tem lahko mnogi le sanjajo in da bi svoje sanje uresničili, včasih prestopijo mejo zakona. Ko sem zapornika vprašal, zakaj je ponovno v zaporu zaradi vlovov, mi je rekel: »Tudi jaz bi rad košček velikega kolača«. Pravzaprav jih sploh ni tako malo, ki se zaradi materialne stiske čutijo prisiljeni krasti ali vlamljati.

Dobro se še spominjam svojega prvega vstopa v zapor. Bilo je pred trinajstimi leti. Kaj sem govoril s človekom, ki sem ga pričel spremljati kot svetovalec, ne vem več, dobro pa še vidim samega sebe, kako sem z mehкими koleni stal pred njim. Do takrat nisem videl še nobenega zapornika in bil sem presenečen in začuden, da izgleda tako »normalno«. Očitno sem si storilce kaznivih dejanj predstavljal povsem drugače: mračni tipi, temne postave, težki mladeniči. Gledal sem preveč kriminalk. V sebi sem zgradil sliko kriminalca, ki pa ni ustrezala ljudem, ki so sedeli pred mano. Mnogim, ki sem jih srečeval skozi vsa ta leta, je zaporniška uniforma dobro pristajala, kakšnega bi si lahko povsem predstavljal v duhovniškem talarju. Večkrat se mi je že zgodilo, da sem sedel v prostoru za razgovore, ko je mimo prišel novinec na prestajanju kazni, ki me ni poznal in me je vprašal, če sem tudi jaz novi zapornik. Jaz izgledam kot

storilec kaznivega dejanja. Zaporniki so ljudje kot vi in jaz, kot mi.

Populacija v zaporih

Če hočemo izbrati kolikor toliko ustrezno pot, ki naj bi nekoga zopet vključila v družbo, moramo najprej vedeti, s kakšnim človekom (s kakšno populacijo) imamo opravka. Zavedati se moramo, da je populacija v zaporih skrajno heterogena. To velja tako po nacionalnosti, starosti, kot tudi po izobrazbi itd.

V Zavodih za prestopanje kazni zapora srečujemo domače prebivalstvo, poleg njih pa tudi veliko tujcev, ki živijo v Sloveniji oz. so tu več let na t. i. »sezonskem delu« ali pa so med bivanjem pri nas zagrešili prekršek oz. kaznivo dejanje.

Starost obsojencev se giblje od 16. leta naprej (vendar tudi manj; 14-21 let v Prevzgojnem domu Radeče oz. zaporu za mlajše polnoletnike). Približno tretjina zapornikov je mlajših od 25 let, saj mladi, ki pričnejo svojo asocialno pot z izvrševanjem prekrškov, relativno pogosto postanejo storilci kaznivih dejanj.

Izobrazba večine zapornikov (ok. 75 %) je nezadostna za opravljanje poklica, zaradi česar so socialno ogroženi in zato potencialno na poti delikvence. Upoštevati moramo sorazmerno visok delež povratnikov, ki se jim kazniva dejanja ponavljajo in zato zahtevajo specifično obravnavo. Če temu dodamo še vse mogoče zaznamovanosti in ranjenosti oseb iz njihove osebne zgodovine (neurejene družinske in socialne razmere, alkoholizem, stalna konfliktnost ...), pridemo do zanimive slike, ki nam že sama razodeva, da je potrebno veliko tako individualnega kot tudi skupinskega

dela, ki naj bi povečevalo sposobnost vključitve nazaj v družbeno okolje.

V Sloveniji je v šestih zaporih okoli 1.100 ljudi, kar nas trenutno uvršča med države z majhnim odstotkom zaprtih na 100.000 prebivalcev. Njihova kazniva dejanja so praviloma bistveno manj spektakularna kot tista, ki jih kažejo na televiziji. Niso profesionalci, ki se pred ničemer ne ustavijo. Prav nasprotno, spoznal sem mnogo zapornikov, ki imajo na vesti človeška življenja in ki s tem težkim bremenom ne morejo živeti. Zlomijo se pod svojo krivdo. Tudi morilci so drugačni od klišeja. Poznajo sočutje in kesanje. Nekdo, ki je dobil eno višjih kazni trenutno v Sloveniji – 20 let (najvišja je 30 let) –, mi je po osmih letih zavora rekel: »Ne vem, če se ne bi pustil postaviti pred zid, če bi lahko s tem vrnil življenje fantu, ki sem ga ubil pred nekaj leti«.

Čeprav se kritiki razlikujejo v svojih pogledih, je v njihovih obtožbah proti zaporom veliko skupnega. Kritiki soglašajo, da na področju medosebnih odnosov zavori brutalizirajo, ožigosajo in zagrenijo obsojenca, s tem da ga potiskajo v kriminalno subkulturo, ki še okrepi njegovo deviantno vedenje in držo. Prav tako se zapore obtožuje, da so šole kriminala, ki učijo zapornika slabih veščin in prepričanja. Mnogo kritikov tako zaključijo, da so zavori daleč od učinkovite rešitve problemov in da ustvarijo več kriminala, kot ga zaustavijo. Nekateri gredo celo do zahteve po odpravi zaporov (prim. Wright 1994: 2-9). Tu se pojavlja vprašanje, kako pojmujeemo družbo in mesto posameznika v njej. Zapor je torej za mnoge razlagalce orodje družbe, ki s tem ustvarja ravnovesje med »normalnimi« in »ne-normalnimi« oz. deviantnimi načini vedenja ter tako ohranja »status quo«.

Za razliko od omenjenega pogleda na zapore kot orodje družbe za zavarovanje »normalnosti«, pa se moramo vprašati, ali so deviantni načini vedenja za človeka lahko nekaj

normalnega, nekaj v čemer se čuti ravno toliko človek kot drugi člani družbe.

V okviru Zavodov za prestajanje kazni zavora v Sloveniji lahko zaenkrat govorimo zgolj o pastoralnem procesu, ki nastopa ob vzgojnem procesu s celostnim pogledom na človeka – tudi na njegovo duhovno, duševno plat in rast teh plati.

K popačeni sliki kriminalca spada tudi mnenje, da le-ti nimajo nobene morale in da nočejo nič vedeti o Bogu. Na začetku sem pri sebi večkrat opazil plahost pred tem, da bi z zaporniki govoril o verskih temah in Božji besedi. Spoznal sem, da mnogi, ki sedijo v zaporu, pričakujejo, prav čakajo na to, da spregovorim o tej zadevi. Neredko me prosijo, naj z njimi molim. V zaporih se veliko več moli, kot mi mislimo. Da, seveda bi lahko rekli, stiska jih nauči moliti. Ampak ali je pri nas tako drugače? Tudi naša molitev je pogosto le prošnja. Zdi se, da je splošno človeško, da se ponovno naučimo moliti, ko ne vemo več, kaj drugega naj storimo. Šele ko smo v stiski, potrebujemo Boga, On je naša rešitev v sili.

Ogromno stvari je, ki ne ustrezajo sliki kriminalca. Veliko je tudi stvari, ki ne sodijo k sliki, ki jo ustvarjajo sodniški spisi. Vsak kaznjenec je drugačen, kot ga predstavljajo dosjeji, kakor bi tudi mi izgledali drugačni, če bi o nas napisali dosje. Na temelju spisov se ustvari zelo enostranska slika o človeku. Kdor je bral zapornikov spis, je v nevarnosti, da prevzame sliko, ki izhaja iz njega, in v dotičnem zaporniku vidi le prevaranta, »dilerja« ali morilca. To nam prepreči dostop do človeka. Seveda je lahko zelo smiselno pogledati v akte, npr. tedaj, ko imaš občutek, da te zapornik vleče za nos. Ampak tudi če smo prebrali spis, si ne smemo predstavljati, da poznamo človeka. Kaj človek v resnici je, ne piše v nobenem dosjeju, ampak v knjigi, ki jo ima v rokah On. Vsak človek, vsak človek je in ostaja skrivnost in zato si ne smemo o njem delati nobenih predstav.

Mnogo obsojencev 'sedi' zaradi premoženjskih deliktov; s prevaro, krajo in ropom poskušajo mnogi nadomestiti, kar jim je manjkalo v otroštvu in mladosti. Dobra polovica storilcev kaznivih dejanj prihaja iz razbitih ali pa zelo neurejenih družin. Pri nekaterih se je začelo s tem, da so se starši ločil in da otrok ni več vedel, kam spada. Pošiljali so ga sem in tja, od starih staršev do krušnih staršev in končno v dom. Mnogi prevaranti so bili v svojem življenju prevarani. Ni vedno tako, ampak kar prevečkrat.

Kadar rečemo, da ljudje s kaznivimi dejanji poskušajo izravnati prikrajšanost iz otroštva, je prikrajšanost zgolj šibak izraz za to, kar so mnogi doživeli. Kaj za otroka pomeni, če ve, da se mu je mati odpovedala, kaj za otroka pomeni, če ga zanemarjajo, če ga zapustijo starši, kaj za deklico pomeni, če jo zlorablja njen oče, tega ne moremo razumeti. V tovrstnih pogovorih ne bi smeli tako hitro reči »ja, razumem« – ne moremo razumeti. Le eno lahko razumemo – da nekateri ljudje trpljenje, ki jim je bilo prizadejano nekega dne, prizadenejo drugim. Prav gotovo nesrečno otroštvo ni edini razlog, da človek postane zločinec, ampak veliko govori v prid temu, da nekateri ne bi prišli v zapor, če bi odraščali v »normalnih« družinah kot mi. Drži pa tudi obratno. Če bi mi rasli v popravnih domovih, bi morda mi danes sedeli na njihovem mestu. Če bi dobili več šibe kot ljubezni, bi tudi mi naše konflikte razreševali s pestmi in ne z glavo. Zdi se mi pomembno, da se kot ljudje tega zavedamo, kajti drugače si lahko predstavljamo, da je samo naša zasluga, da smo postali zgledni državljani. Pred mnogimi stvarmi smo bili obvarovani. A mnogi med nami smo v svoji mladostni lahkomiselnosti naredili to in ono neumnost, morda vozili brez izpita ali z več kot 0,5 promila alkohola v krvi. Kaj takega ima lahko zelo težke posledice. V enem od zaporov, ki jih obiskujem, sedi mladenič, ki je pijan vozil avto. Njegovih

pet prijateljev, ki so bili z njim v avtu, je mrtvih. 21 let je star in svojega življenja ne bo nikdar več vesel.

Kdo od nas je lahko prepričan, da ne bo nikoli pobegnil s kraja nesreče? Kdo od nas je lahko popolnoma gotov, da ne bo nikoli izgubil nadzora, da ne bo nikoli nikogar ubil? V mislih smo gotovo že razmišljali o enem in drugem in morda si sploh ne moremo predstavljati, da bi to res storili, ampak zgodi se hitreje, kot si mislite. Spoznal sem že veliko vrlih državljanov, ki niso niti v sanjah pomislili, da bi komu vzeli življenje. Eden je rekel: »Niti muhi ne bi storil žalega in da naj bi jaz, jaz ... tega ne morem verjeti«. In res ni moč verjeti, kaj vse tiči v človeku, kaj tiči v nas. Včasih ljudje, ki desetletja živijo »skoraj brez kakšnega posebnega greha«, poskrbijo za velike naslove v črni kroniki. Iz izkušnje dela v italijanskem zaporu Rebibbia se spomnim: arhitekt, poročen, oče dveh otrok, spoštovan v kraju, član teniškega kluba je zašel v finančne težave. Ni prenesel svojega finančnega zloma, ubil je ženo, njeno truplo pa za trinajst dni skril v omaro, medtem ko sta bila njegova otroka doma in je on hodil v službo. Situacija, ki se zdi brezizhodna, lahko vodi k temu, da človek izhoda in rešitev išče v dejanju iz obupa.

V zaporu sem se naučil, da je v izjemni situaciji vsak človek sposoben ubijati; menim, da je v vsakem izmed nas potencialni morilec. To ni vesela novica, ampak pomembno je, da se s tem soočimo. Ne smemo reči, meni se kaj takega ne more nikoli zgoditi. Mnogi storilci so tudi tako nekoč mislil.

S storilci kaznivih dejanj smo tesno v sorodu. So naši bratje in sestre. Z njimi imamo več skupnega, kot se zavedamo in kot bi nam bilo ljubo. Zaradi naše vzgoje so v nas vgrajene varovalke in zavore, ki nam preprečujejo, da bi prestopili družbene norme in zakone. Tudi če ne kršimo zakonov, neprestano kršimo temeljno zapoved krščanstva, zapoved

ljubezni. Biti brez ljubezni je lahko precej težje kot biti brez zakona. Tudi mi smo laibilni, ne delamo dobrega, ki ga hočemo, ampak slabo, ki ga nočemo. Noben človek ni v temelju slab. Vseeno, kaj je zagrešil, je in ostaja človek in kot človeka ga Bog ljubi. To je njegovo dostojanstvo, to ga dela vrednega ljubezni. Kljub vsem razlikam nas združuje Očetova ljubezen.

Spoznanje, da smo z zaporniki v bližnjem sorodstvu, ne zadošča. Ne zadošča, da zapornike med sv. mašo nagovorim kot brate in sestre. Bistveno je, da zaporniki niso objekti naše skrbi, ampak naši soljudje. Pomembno je, da obsojenci čutijo, da smo ljudje. Ne nadljudje in ne uradniki. Odločilno je, končno, da se srečamo kot človek s človekom, v obojestranskem spoštovanju in polnem zavedanju, da vsak človek je in ostaja skrivnost.

Včina zapornikov je oddaljenih od Cerkve. Nekateri so zapustili cerkvena vrata v osnovnošolskem obdobju, ampak to ne pomeni, da ne verujejo. Niso brezbožni, čeprav se besede mnogih od njih na začetku ne razlikujejo od vsakdanjega »gostilniškega« žargona. Iščejo Ga in mnogi povprašujejo po Svetem pismu. Pridejo k sv. maši, gotovo ne samo moliti ... Moja naloga, kot duhovnika med njimi je, da jih nagovorim, vključim v »našo daritev«.

Pastoralno delo v zaporu

»Prav tako je treba gledati na katehezo oseb na družbenem robu, blizu roba ali zunaj družbe, kot so npr.: priseljenci, begunci, nomadi, osebe brez stalnega bivališča, kronični bolniki, odvisniki, zaporniki ... Jasna Jezusova beseda, ki izjavlja, da smo njemu storili, kar je kdo dobrega storil »najmanjšim bratom« (Mt 25,40; 45), zagotavlja milost, da moremo delati dobro v zahtevnih okoliščinah. Trajno znamenje veljavnosti takšne kateheze so zmožnost razlikovanja različnih položajev, prepoznavanja potreb in vprašanj posameznikov, osebno srečanje z velikodušno in potrpežljivo predanostjo, rav-

nanje z zaupanjem in realizmom, posredna in priložnostna oblika kateheze. Skupnost bo bratsko podpirala katehete, ki se posvečajo temu služanju.« (Splošni pravilnik 1998: 136-137).

Te besede so vzete iz *Splošnega pravilnika za katehezo*, ki se dotika področja obrobnihi in pastoralnega oz. katehetskega pristopa do njih?, lahko bi tudi rekli pristopa Cerkve do slehernega človeka.

S pastoralnega zornega kota lahko v družbi razlikujemo nekatere skupine ljudi, mladih ali odraslih, ki so zaradi tega ali onega vzroka tako drugačni od navadnih ljudi, da zahtevajo poseben pastoralni pristop. V tem kontekstu lahko govorimo tudi o pastoralnem delu zapornikov. Gre za področje »posebne pastorage«, ki je posebej prilagojena za vsako vrsto »prizadetosti« posebej, kot odgovor na posebno situacijo, v kateri se nahaja »prizadeti«. V bistvu pa gre vedno za isto krščansko oznanilo in iste odgovore s strani človeka; vendar mora biti konkretno oblikovanje oblik pastorage posebej oblikovano.

Mnogo primerov bi lahko navajal, kako je v zaporu in po njem dobrodošla vsaka opora, ki jo je mogoče razlagati tudi zgolj v obliki človekovega spremstva po določeni poti - pri tem mu pomaga pri oblikovanju vesti, kot človeku, ki je usmerjen k svobodi, ne pa k njeni izgubi. Tako bi lahko predstavil na eni strani duhovnikovo navzočnost v zaporu in na drugi strani vlogo vsakega kristjana tudi izven zapora.

Pastoralna oskrba v Zavodih za prestajanje kazni zapora se izvaja v skladu z mednarodnimi dokumenti s področja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, s *Standardnimi minimalnimi pravili o ravnanju z zaporniki*, ki jih je sprejela Organizacija združenih narodov, in z *Evropskimi zaporskimi pravili*, sprejetimi v okviru Sveta Evrope.

V zadnjih letih v vseh slovenskih zaporih skrbijo za spoštovanje in zagotavljanje pravice do veroizpovedi zaprtih oseb. Predstavniki

različnih verskih skupnosti so obiskovali zaprte osebe, ki so to želele, in izvajali tudi verske obrede. Nobenemu zaporniku se ne odreka pravice do stika s predstavnikom njegove veroizpovedi. Prav tako je potrebno spoštovati odločitev posameznika, ki ne želi obiska verskega predstavnika.

V septembru leta 2004 je Uprava RS za izvrševanje kazenskih sankcij zaposlila koordinatorja za duhovno oskrbo – duhovnika rimskokatoliške Cerkve –, ki skrbi za sodelovanje in koordinacijo med potrebami zaprtih oseb in verskimi skupnostmi. Na ta način so duhovno in pastoralno oskrbo zaprtih oseb izvajali predstavniki rimskokatoliške, adventistične in evangeličanske cerkve, prav tako pa tudi predstavniki islama in Jehovih prič. Druge cerkve in verske skupnosti niso bile prisotne, ker ni bilo zanimanja s strani zaprtih oseb.

Duhovnik rimskokatoliške Cerkve enkrat tedensko obiskuje zaprte osebe v posameznih zavodih, enkrat mesečno pa v vsakem zavodu izvaja tudi verske obrede. Svete maše potekajo po ustaljenem urniku vsako nedeljo. Posebna pozornost je še posebej namenjena ob praznikih in svetih časih (velika noč, božič, ramadan ...).

V zavodih imajo največ težav z zagotavljanjem ustreznih prostorov za tovrstno dejavnost. V te namene priložnostno uporabljajo druge prostore, razen v novem Zavodu za prestajanje kazni zaporu v Kopru, kjer imajo poseben prostor, ki je tudi opremljen za namene verskih aktivnosti. Literatura z versko vsebino je zaprtim osebam na voljo v zavodskih knjižnicah, nudijo pa jo tudi posamezne cerkve in verske skupnosti.

Zaporniki so morda bolj kot kdor koli drug potrebni sočutja, usmiljenja in zrelosti tistih, ki jih spremljajo. V zaporu je še bolj

kot drugje potrebna drža neobsojanja. Zaradi zunanjega obnašanja zaprtih oseb običajno mislimo, da so brez vesti, vendar je to, kar imamo za izgubo vesti, večkrat le obrambna drža. Pogosto se obsojenci čutijo le žrtve družbe – tisti, ki se jim je zgodila krivica. Dobro je, da pastoralni delavec ohranja zavest o krhkost in občutljivosti zapornikov, le tako bo lahko v zaporniku vedno gledal najprej človeka. Prav to je potrebno, da nekdo išče dobro v njih. Mnogi zaporniki so namreč izgubili vero v dobro.

Zapor ni privlačen kraj za delovanje (ne za pedagoge ne za paznike idr.). Uspehi in nagrade so minimalni. Vendar so za pastoralnega delavca v zaporu duhovne nagrade kljub temu velike: morda nikjer drugje niso religiozni koncepti tako odločilni za spremembo življenjskega stila kot prav v zaporu.

V grobih potezah je nakazana problematika, ki nam morda ni tako blizu, a se mi zdi pomembno, da jo poznamo in jo upoštevamo kot poseben prostor oznanjevanja in pastoralne dejavnosti. Zapor je poseben prostor ne samo za zaprte osebe, ampak tudi za duhovnika in pastoralnega delavca. Velikokrat ni mogoče govoriti o kakšnih posebnih dosežkih. A kar je pomembno, so majhni koraki, ki nas peljejo naprej. V vseh teh letih je bilo narejenih že veliko teh majhnih korakov. Prav tako pa so potrebni koraki napredka v celotni družbi in njenih posameznih členih, predvsem ko se mozaik vsakega zapornika ponovno sestavlja po prestani kazni.

Literatura:

- Splošni pravilnik* 1998: Kongregacija za duhovščino: *Splošni pravilnik za katehezo*.
- Cerkveni dokumenti 75, Ljubljana.
- Wright, R. A. 1994: In defense of prison. v: *Contributions in Criminology and Penology* 43. London: Greenwood Press, 2-9.